

בגדי הכהן הגדול בעבודת יום הכיפורים

חלק ראשון: בגדי הלבן

ראשי פרקים

1. לשם מה נדרשים בגדי הבד?

2. זהות בגברא או דין מקומי

ד. שני דינים בבגדי לבן

1. פרה והגרלה

2. שני דינים

א. פתיחה

ב. מהותם של בגדי הבד

1. מצווה בבגדי לבן או איסור בבגדי זהב?

2. היחס בין בגדי הלבן לבגדים של כל השנה

3. היחס לבגדי כהן הדיוט

ג. תפקיד הבגדים בעבודת היום

א. פתיחה

בתיאור סדר עבודת הכהן הגדול בפרשת אחרי-מות, ניתן מקום של כבוד לבגדים השונים שאותם לובש הכהן במהלך היום. כבר בפסוקי הפתיחה נאמר (ויקרא טז, ג-ד):

בְּזֹאת יָבֵא אֶהָרֶן אֶל הַקֹּדֶשׁ... כְּתִנֶּת בֶּד קֹדֶשׁ וְלִבָּשׁ וּמְכַנְסֵי בֶד יִהְיוּ עַל בְּשָׂרוֹ וּבְאַבְנֵי בֶד יִהְיוּ
וּבְמִצְנֵפֹת בֶּד יִצְנֹף בְּגָדֵי קֹדֶשׁ הֵם וְרַחֵץ בַּמַּיִם אֶת בְּשָׂרוֹ וְלִבָּשָׁם.

וגם בסיכום הפרשייה נאמר (שם, לב):

וְכִפָּר הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִקְשַׁח אֹתוֹ וְאֲשֶׁר יִמְלֵא אֶת יָדוֹ לְכַהֵן תַּחַת אָבְיוֹ וְלִבָּשׁ אֶת בְּגָדֵי הַבֵּד בְּגָדֵי
הַקֹּדֶשׁ.

מפסוקים אלו עולה שלבישת בגדי הבד היא מרכיב משמעותי בעבודת יום הכיפורים. קריאת הפסוקים מעוררת שאלות טכניות רבות: כיצד בדיוק נראים בגדי הבד? אילו עבודות חייבות להיעשות בהם? ועוד. אך ישנן גם שאלות עקרוניות שמתעוררות למקרא הדברים: מהו המיוחד את בגדי הבד ביחס לבגדים של כל השנה? מדוע יש צורך דווקא בבגדים אלו בעבודת יום הכיפורים?

ב. מהותם של בגדי הבר

מצווה בבגדי לבן או איסור בבגדי זהב?

ארבעת בגדי הבר המיוחדים ליום הכיפורים מהווים למעשה חלק ממערכת הבגדים הרגילה של הכהן הגדול, הכוללת ארבעה בגדים נוספים.¹ מתוך כך מתעוררת השאלה: האם חובת לבישת בגדי בר בעבודת יום הכיפורים היא מצווה חיובית שעניינה לבישת בגדי בר, או שמא היא רק איסור על לבישת בגדי זהב וצמר שממילא מותיר את הכהן עם בגדי הבר בלבד?²

אפשר למצוא מקור לשתי גישות אלו בלשונות התלמודים, בבואם לדון בטעם השימוש בבגדי לבן בעבודת יום הכיפורים. בגמרא במסכת ראש השנה (כו.) נאמר:

אמר רב חסדא: מפני מה אין כהן גדול נכנס בבגדי זהב לפני ולפנים לעבוד עבודה - לפי שאין קטיגור נעשה סניגור.³

יש לשים לב לניסוח השאלה בפיו של רב חסדא: ”מפני מה אין כהן גדול נכנס בבגדי זהב“. המוקד איננו בערך חיובי כלשהו שקיים בבגדי הלבן, אלא בבעייתיות שקיימת בבגדי הזהב, ”אין קטגור נעשה סניגור“.⁴ כעין דברים אלו אפשר למצוא גם בירושלמי (ג, ז), ושם מובאות סיבות

1 הנחה פשוטה אצל חכמינו ז”ל היא שהכהן הגדול לא היה לובש את ארבעת בגדי הזהב בבואו אל הקדש. אולם הראב”ע (ויקרא טז, ד) והרשב”ם (שמות כח, לה) פירשו שהכהן היה לובש גם את בגדי הזהב, כפי שעולה מפרשת תצוה, שבה חלק חשוב מתפקידם של בגדי הזהב קשור לכניסה לפני ולפנים (עייני במאמרו של אליהו שי, ’על בגדי הכהונה ביום הכיפורים’, צהר טז, עמ’ 67-75). כך עולה גם מדברי המדרש (שמות רבה, תצוה לה, ח), ועייני רמב”ן (שמות כח, לה).

הרב אוריאל עיטם הציע במאמרו (אין קטגור נעשה סניגור, בר”ה וביורה”כ, אסיף א, עמ’ 174-160) שפרשת תצוה מציירת את העולם האידיאלי שלפני חטא העגל, שבו הכהן יכול היה להיכנס אל הקדש ”תמיד“ כשהוא לבוש בבגדי הזהב, ואילו פרשת אחרי מות מתייחסת לעולם שאחרי חטא העגל ומות נדב ואביהוא שבו הזהב הפך לקטגור והכניסה נעשית בבגדי בר רק אחת בשנה.

2 הגאון האדר”ת בשו”ת מענה אליהו (סי’ צה) הציע שיש מחלוקת תנאים האם יש איסור ללבוש את בגדי הזהב, או שמא רק אין חובה ללבושם אך כהן המעוניין בכך רשאי לעשות זאת.

3 יש להעיר שבעבודת יום הכיפורים יש גם מקומות שבהם אנו מבקשים דווקא שהקטגור ייעשה סניגור, כגון בעבודת השעיר המשלח על פי הוזהר (אחרי מות סג:).

4 הטורי אבן (ד”ה מפני) והערוך לנר (ד”ה בגמרא לפי) הקשו מדוע לפי סברה זו השתנה גם האבנט של הכהן הגדול מכלאים לבוץ, וענו בדרכים שונות. אפשר לומר שהאבנט השתנה מסיבה אחרת, כפי שעולה למשל בספר עץ הדעת טוב (אחרי מות):

’כתנת בד וכו’ שלא בבגדי זהב של כל השנה שלא להזכיר עון העגל שעשה שהיה של זהב. והנה לסיבה זו היה מספיק במה שלא היה של זהב, אמנם הוסיף עוד להיותם בגדי לבן לרמזו שלא די שלא יזכירו לו עון העגל אלא אדרבה ירמזו כי נתכפר ואם היה עונו אדום כשלג ילבינו.

באופן אחר אפשר לומר, שגם אדמומיותה של תולעת השני מהווה קטגור ברמה מסוימת (עייני צרור המור ויקרא ו. ו, ויכנ, רבי יוסף בכור שור (ויקרא טז, ד) כתב שעיקר האיסור הוא בכניסה עם צבע אדום, וזהב הוא רק מקרה

נוספות לשלילת הכניסה בבגדי זהב לקדש הקדשים, כגון "מפני הגאווה". בדברי הראשונים אפשר למצוא ניסוחים ברוח זו גם ביחס לצמח, כגון בדברי ספר תורת המנחה (שיובאו להלן) הפותחים במילים: "למה הכהן הגדול היה אסור בבגד צמר בקדש הקדשים?". כך גם נאמר בזהר (ויקרא פז): שבקדש הקדשים צריך הכהן "לאתחזאה בהו (בבגדי הפשתן) בלחודייהו ולא בערבוביא"⁵.

לעומת זאת, במקום אחר בירושלמי (ו, ב) נאמר:

ולמה בבגדי לבן? אמר רבי חייה בר בא: כשירות של מעלן כך שירות של מוטן. מה למעלן ז'איש אחד בתוכם לבוש בדים' אף למטן 'כתנת בד קדש ילבש'.

כבר בשלב השאלה קיים הבדל מהותי בניסוח. הלשון "למה בבגדי לבן" מניחה ערך חיובי כלשהו של בגדי הלבן ולא פגם של בגדי הזהב. גם בשלב התשובה מעניק הירושלמי תוכן חיובי ללבישת בגדי הלבן: "כשירות של מעלן כך שירות של מוטן" - שירות הכהן בבית המקדש צריך להיות דומה לשירות מלאכי מעלה לפני כסא הכבוד.

מקורות נוספים המחזקים גישה זו מייחסים ערך חיובי לצבעם הלבן של הבגדים,⁶ כגון ספר צרור המזר לרבי אברהם סבע (ויקרא ו): "ואמר כתונת בד קדש ילבש, שהם בגדי לבן ללבן עונותיהם של ישראל"⁷.

נפקא מינה בין שתי הגישות יכולה להיות ביחס לציפי הזהב. בגמרא (ז): מפורש שהכהן הגדול לא היה עונד את הציפי כשהיה לבוש בבגדי הלבן. המקדש דוד (לו, א) הקשה שהרי ציפי הזהב הוא רק תכשיט ולא בגד, וממילא לא אמור להיות בו דין ייתור בגדים (בדומה לתפילין, שמותר

פרטי של איסור זה:

שאינו נכנס בבגדי זהב שהוא אדום אלא בבגדי לבן, סימן שהחטאים שהם אדומים, כדכתיב 'אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו', מתלבנים היום ומתכפרים... ולפיכך החטאים אדומים שמביאין לידי כעס והכעס מאדים את הפנים.
וכן מצינו בגמרא בב"מ (עח:): שהתייחסה ל"טלי זהב" ופירש רש"י (ד"ה בטלי) שהכוונה היא ל"כלי צמר צבועין אדום".

5 וכעין זה כתב רבי יוסף ג'קטיליא בספר שערי צדק (השער השני).

6 בתורה עצמה לא הוזכר צבעם של הבגדים, אלא רק החומר שממנו הם עשויים. ביחס לבגדי הדיוט נחלקו הרמב"ם (כלי המקדש ח, א) והמנחת חינוך (קא) האם צריכים להיות לבנים, ויש לדון האם גם המנחת חינוך מודה שבגדי הלבן ביום הכיפורים צריכים להיות לבנים. ייתכן ששאלה זו תלויה בחקירה הנ"ל, כפי שעולה גם מדברי 'עץ הדעת טוב' שהובאו בהערה לעיל.

7 עם זאת, יש להדגיש שגם אם נבין את הצורך בבגדי לבן כדין חיובי מסתבר שהוא קשור להיותו של הצבע הלבן פשוט ונטול צבע, מה שגורם לכך שיסמל נקיות וטהרה.

לכהן להניח בנוסף לבגדיו). המקדש דוד הצייע שתי תשובות בדבר, ונראה שהן משקפות את שתי הגישות שהצגנו:

א. בגמרא בחולין (קלח.) נאמר שהציץ כלל גם כיפה של צמר שעליה היה מונח, ולבישת כיפה זו אסורה משום ייתור בגדים.

ב. לדעת הרמב”ם (כלי המקדש י, ג) לא הייתה כיפה כזו, ולכן מסתבר שכל כניסה עם זהב אסורה משום שאין קטגור נעשה סגורה.⁸

נראה שהתשובה הראשונה תופסת את דין בגדי הבד כדין חיובי, המגדיר מהי מערכת הבגדים המיועדת ליום הכיפורים, ולכן יש לדון בגדרי ייתור וחיסור הבגדים שלה כמו במערכות הבגדים האחרות שבמקדש. לעומת זאת התשובה השנייה תופסת את דין בגדי הבד (לפחות גם) כאיסור על הכנסת זהב (וצמר) למקדש, ולכן אינה נדרשת לדין ייתור בגדים.

מקור חשוב להבנת מעמדם של בגדי הלבן בהקשר זה הוא דין חינוך כהן גדול חדש ביום הכיפורים, במקרה שבו הכהן הראשון נפסל. בדרך כלל, תהליך החינוך שעובר כהן הדיוט כדי לשמש ככהן גדול כולל לבישה של הבגדים המיוחדים לכהן גדול. מדברי הגמרא (יב.) עולה שביום הכיפורים אפשר לחנך את הכהן ההדיוט על ידי לבישת בגדי הלבן, משום שהם מיוחדים לכהן גדול ושונים מבגדי כהן הדיוט (בכך שהאבנט שלהם עשוי בוץ ולא כלאים).

לעומת זאת, מדברי הרמב”ם (א, ג) עולה שאי אפשר לחנך כהן הדיוט לכהונה גדולה בלבישת בגדי לבן. מפרשי הרמב”ם התקשו בהבנת דבריו (עיין לחם משנה שם), והאחרונים (שיעורי הגרי”ד יב:; שעשועי לוי סי’ מא) ביארו שבניגוד לבגדי כהונה רגילים, שבהם הלבישה היא בעלך ערך עצמי “לכבוד ולתפארת”,⁹ בגדי הלבן מתפקדים רק כהכשר למעשה העבודה ואינם בעלי ערך עצמאי.¹⁰

לאור דברים אלו ניתן לשפוך אור חדש על משמעותם של בגדי הבד ביום הכיפורים. אם אכן אין לבגדי הבד תפקיד חיובי, הרי שמצד עבודת יום הכיפורים כשלעצמה הכהן לא אמור כלל ללבוש בגדים ביום הכיפורים - לא בגדי זהב ולא בגדי לבן. ממילא אין מקום לדבר על ציווי

8 אפשרות נוספת שהביא המקדש דוד היא שבספרא (שיובא להלן) יש מיעוט מפורש האוסר על לבישת הציץ. אמנם, עדיין אפשר לפרש את טעם המיעוט על פי האפשרויות שצינו.

9 לדעת הגרי”ד, ערך זה קיים דווקא בבגדי כהן גדול. לפי השעועי לוי, ערך זה קיים גם בבגדי כהן הדיוט.

10 כדבריהם אפשר לדייק גם בלשון הרמב”ם בהלכות כלי המקדש (ח, א-ג), שחילק את מערכות הבגדים במקדש ל”בגדי כהן הדיוט”, “בגדי כהן גדול” ו”כלים שמשמש בהן כהן גדול ביום הכיפורים”. מדבריו עולה שמערכת בגדי הלבן איננה מערכת עצמאית של בגדים בעלת אופי משלה, אלא רק בניגוד שנועד לשמש את הכהן בעבודת יום הכיפורים.

חיובי ללבוש בגדי לבן, אלא רק על ציווי ששולל מן הכהן את כל בגדי הכהונה שלו. הסיבה שבכל זאת הכהן עוטה על עצמו את בגדי הבד היא שאין הוא יכול לעבוד כשהוא עירום.¹¹

בכדי להמחיש נקודה זו נשווה את דין בגדי הלבן בעבודת יום הכיפורים לשני המקומות הנוספים בתורה שבהם נדרשים "בגדי בד": "וַעֲשֵׂה לָהֶם מְכַנְסֵי בַד לְכִסּוֹת בֶּשֶׂר עֲרוֹהָ" (שמות כח, מב), "וְלִבְשׁ הַכֹּהֵן מְדוּ בַד וּמְכַנְסֵי בַד יִלְבֹּשׁ עַל בְּשָׂרוֹ וְהָרִים אֶת הַדֶּשֶׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ" (ויקרא ו, ג). מהו המשותף למכנסי הכהנים ולבגדים הנלבשים בזמן תרומת הדשן? בשני המקומות מדובר על בגדים שתפקידם פונקציונאלי בלבד - לבוש מינימאלי בכדי שהכהן לא יהיה עירום ולא בגדים שמבטאים את מעמדו וחשיבותו של הלוּבש אותם.

במדרש נאמר ש"כתנות העור" שהלביש הקב"ה לאדם וחוה עם יציאתם מגן עדן היו בגדי כהן גדול.¹² כתנות אלו מבטאות את הבגדים כייצוג של האדם כלפי העולם החיצון, בניגוד לחגורות עלי התאנה שהספיקו לאדם וחוה כדי לכסות את ערוותם בתוך גן עדן (בראשית ג, ז). ביום הכיפורים מתנתק הכהן הגדול מן הבגדים הייצוגיים ונשאר עם בגדים מינימאליים, שאין בהם "כבוד ותפארת" אלא צניעות בסיסית בלבד.¹³

היחס בין בגדי הלבן לבגדים של כל השנה

השלכה של השאלה הקודמת, ואולי אפילו ניסוח אחר של אותה שאלה, היא שאלת היחס בין בגדי הלבן של יום הכיפורים לבגדי הכהן הגדול של כל השנה: האם בגדי הלבן של יום הכיפורים הם אותם ארבעה בגדים שהכהן לובש בכל השנה או שמא מדובר בבגדים שונים ומיוחדים?¹⁴

אפשר לראות את שני הכיוונים הללו בשתי דרשות תז"ל על המילה "בד" החוזרת ארבע פעמים בפסוק, בגמרא (לה.) דרשו כפילות זו כדי להסביר מדוע בגדי הלבן שלובש הכהן הגדול

11 כמו כן, אין זה מכובד שהכהן יעבוד בלי המצנפת והאבנט שלו.

12 במדבר רבה (ה, ח), ועיין תורת העולה (ב, מא), ספר הליקוטים (וישב מח) ומגלה עמוקות (אחרי מות).

13 בשלבים מסוימים בעבודת היום היה הכהן פושט גם בגדים אלו; עיין בפרק על חמש הטבילות.

14 ידידי ר' דן נבון הראה שבלשון הזוהר בכמה מקומות (כגון ברעיא מהימנא פנחס רכח:) יש התייחסות לבגדי הכהן הגדול כאל "ארבעה בגדי לבן וארבעה בגדי זהב", היינו שבגדי הלבן של יום הכיפורים מהווים חלק מתוך המערכת הכללית של שמונת הבגדים. לעומת זאת, מלשון הרמב"ם (כלי המקדש ח, א) אפשר לדייק את ההיפך: "בגדי כהונה שלשה מינים, בגדי כהן הדיוט, ובגדי זהב, ובגדי לבן". בהמשך דברי הרמב"ם מבואר שבגדי הזהב כוללים את שמונת בגדי הכהן הגדול והם מהווים מין שונה לחלוטין ממערכת בגדי הלבן שלו. ראייה נוספת בכיוון זה אפשר להביא מדברי הרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות (עשה לג), שאם מונים את עשיית בגדי הכהונה כמצווה יש למנות כמצווה נפרדת את בגדי הלבן של יום הכיפורים. גם מדברי הגמרא (לב:), שדנה בחומרם של בגדי לבן לעומת בגדי זהב, משמע שמדובר במערכות נפרדות.

בשחרית יקרים מבגדי הלבן שהוא לובש בין הערביים.¹⁵ מדברי הגמרא עולה שבגדי הבד של יום הכיפורים מהווים מערכת ייחודית ונפרדת, בעלת אופי מיוחד, שבא לידי ביטוי באיכות הבד שלה - ”יותר טוב מבד של שאר ימות השנה“ (תוספות שם ד”ה בד).

לעומת זאת, בספרא (אחרי מות פרק א אות ה) נדרשה כפילות זו באופן אחר:

ומה תלמוד לומר 'בד' 'בד' ארבעה פעמים - למעט ארבעה כלים, שנאמר בהם לפני ה'.

מדברי הספרא עולה שבגדי הבד הם למעשה חלק מן המערכת הרגילה של שמונת בגדי הכהן הגדול, ויש מייעוט מיוחד המלמד שאין משתמשים בארבעת בגדי הזהב ביום הכיפורים.

ראיה לכך שבגדי הלבן מהווים דין חדש ונבדל אפשר להביא מדין האבנט. אבנטו של הכהן הגדול בכל השנה היה עשוי ”שֵׁשׁ מְשֻׁזָר וְתַכְלֵת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי“ (שמות לט, כט). לעומת זאת, אבנטו של הכהן הגדול ביום הכיפורים היה עשוי בד פשתן בלבד. מכאן יש להוכיח שבגדי הלבן מהווים דין חדש וייחודי, שהרי אבנט בד הוא בגד שאינו קיים כלל בתלבושתו של הכהן הגדול בכל השנה. אולם אפשר לדחות ראיה זו, שהרי באבנטו של כהן גדול בכל השנה היה גם בד, וממילא ייתכן שאבנט הבד איננו בגד חדש אלא אותו אבנט של כל השנה לאחר שהוסר ממנו הצמר.

שאלתנו זו נתונה במחלוקת בין האחרונים סביב שאלה טכנית-לכאורה: האם יכול הכהן ללבוש ביום הכיפורים את בגדי הלבן שלבש במהלך השנה? לדעת המנחת חינוך (צט, ז) יכול הכהן להשתמש בכתונת, במכנסיים ובמצנפת שלבש במהלך השנה, ומדבריו משמע שמדובר באותם בגדים ממש. אך המשנה למלך (כלי המקדש ח, ג) כתב שהכהן צריך ללבוש בגדים שהוכנו במיוחד עבור עבודת היום.¹⁶ באופן דומה כתב בעל ההפלאה (פנים יפות ויקרא טז, ד), על פי הדרשה בספרא (אחרי מות פרק א אות ה) שהבגדים יהיו ”חדשים“, שיש חובה לטוות את בגדי הבד במיוחד לשם כניסה לקדש הקדשים.¹⁷ מדברי המשנה למלך וההפלאה אפשר ללמוד שבגדי הבד מהווים מערכת שונה מבגדי הלבן של כל השנה, ולכן יש צורך לכוונה שונה בהכנתם.¹⁸

15 לשון הגמרא היא: ”בד בד בד - מובחר בבד“, והראשונים על אתר דנו כיצד להסביר את הדרשה (עיין תוס' ד”ה בד).

16 המשנה למלך למד את דבריו בקל וחומר מן האיסור להשתמש בבגדי יום הכיפורים הזה ביום כיפורים אחר. ובספר חונן דעה (עמ' ככד) הביא בשם ספר גחלי אש שכתב גם הוא את דינו של המשנה למלך אך למד זאת מלשון התורה שכינתה את בגדי הזהב ”בגדיו“, ומכאן שבגדי הבד אינם ”בגדיו“ הרגילים אלא בגדים מיוחדים.

17 עם זאת, רבנו הלל על הספרא שם פירש שהכוונה היא רק שלא יהיו משומשים, וכן עולה מדברי הגמרא בזבחים (ח.).

18 אמנם אין זה הכרחי, וייתכן שבאופן מהותי מדובר באותה מערכת בגדים, אלא שיש להקדיש אותה במיוחד ליום הכיפורים. כך נראה יותר להבין את דברי המשנה למלך שהשווה את הבגדים שלבש בכל השנה לבגדים שלבש ביום הכיפורים הקודם.

היחס לבגדי כהן הדיוט

שאלה נוספת שיכולה לחדד את משמעותם של בגדי הלבן, היא שאלת הדמיון בין בגדי כהן הדיוט לבגדי הלבן של כהן גדול. שאלה זו נתונה במחלוקת תנאים המובאת בגמרא (יב:), ועיקרה הוא האם אבנטו של כהן הדיוט היה עשוי בד (בדומה לבגדי הלבן) או כלאים (בדומה לבגדי כהן גדול בכל השנה). למרות שעיקר הדיון הוא ביחס לבגדי הדיוט, נראה שיש לו משמעות גם להבנת אופיים של בגדי הלבן, וכך נאמר בכרייתא שם:

רבי דוסא אומר: להביא בגדי כהן גדול ביום הכפורים, שהן כשרין לכהן הדיוט.

רבי אומר: שתי תשובות בדבר, חדא: דאבנטו של כהן גדול ביום הכיפורים לא זה הוא אבנטו של כהן הדיוט, ועוד: בגדים שנשתמשה בהן קדושה חמורה תשמש בהן קדושה קלה?

לדעת רבי דוסא אפשר להשתמש בבגדי הלבן של הכהן הגדול ביום הכיפורים כבגדי הדיוט בכל השנה. מדברי רבי, החולק עליו, עולה שישנן שתי שאלות במוקד המחלוקת שביניהם: א. האם האבנט של כהן הדיוט זהה לאבנט של בגדי לבן?¹⁹ ב. האם יש בעיה של שימוש בקדושת בגדי לבן לעבודת הדיוט?

מהו הקשר בין שתי השאלות? המקדש דוד (קדשים לו, א) ביאר שנחלקו האם בגדי לבן הם-הם בגדי כהן הדיוט, או שמא הם בגדי כהן גדול המותאמים לעבודת יום הכיפורים. לדעת רבי דוסא, הכהן הגדול הצטווה ללבוש ביום הכיפורים בגדי הדיוט, ולכן אין הבדל בין האבנטים בשתי מערכות הבגדים²⁰ ואין פגם בכך שכהן הדיוט ישתמש בבגדים אלו.²¹ לדעת רבי לעזמת זאת, בגדי הלבן הם בגדי כהן גדול המותאמים ליום הכיפורים ואין קשר בינם ובין בגדי הדיוט, ומשום כך יש הבדל בין האבנטים, ואסור להשתמש בבגדי הלבן לצורך הדיוט.

מחלוקת התנאים מחדדת את החקירה שחקרנו לעיל בעניין היחס שבין בגדי הלבן לבגדי כהן גדול של כל השנה. לדעת רבי, בגדי הלבן מהווים ווריאציה מסוימת של בגדי כהן גדול

19 גם אם רבי דוסא היה מסכים עם דעת רבי שהאבנט של כהן הדיוט שונה מן האבנט שבבגדי הלבן, הוא יכול היה להתמודד עם קושייתו של רבי. עיין בתוס' הרא"ש שם, שכתב שאפשר היה להגביל את דרשתו של רבי דוסא לשלושת הבגדים שדומים לבגדי הדיוט. ועיין בספר שם דרך (ג) שביאר שלדעת רבי דוסא אפשר להכשיר את ארבעת בגדי הלבן כמערכת אחת שכשירה גם בכהן הדיוט למרות שהאבנט שלה שונה מן האבנט הרגיל, עיי"ש.

20 וכעין זה כתב הטורי אבן (ר"ה כו. ד"ה מפני). לפי שיטות מסוימות יש הבדל נוסף בין מערכות הבגדים, שהרי כהן הדיוט חובש מגבעת וכהן גדול מצנפת, אך לדעת הרמב"ם (כלי המקדש ח, ב) אין הבדל מהותי ביניהן, ועיין תוס' (יב: ד"ה אלא).

21 בנוסף, ייתכן שדווקא כהן גדול לא יוכל להשתמש בבגדים אלו כחלק ממערכת שמונת הבגדים שלו, כפי שכתב הפנים יפות (שמות כח, ג). באופן אחר ביאר המרומי שדה על אתר שנחלקו האם קדושה חמורה שכבר אי אפשר להשתמש בה למטרתה המקורית, מותרת בשימוש לצורך קדושה קלה.

המותאמת לצרכי יום הכיפורים, אך לדעת רבי דוסא בגדי הלבן מהווים חיוב עצמאי ושוגה, שעניינו שעל הכהן הגדול ללבוש בגדי כהן הדיוט.

רעיון זה מבואר גם בדברי האברכנאל (ויקרא טז), בטעם הראשון שהוא מביא לדין בגדי הלבן:

לפי שהיה אז כהן גדול נכנס לפני אדון האדונים והיה ראוי שיכנס בהכנעה ושפלות בבגדי לבן כאחד הכהנים ההדיוטים, ולא ילבש זהב ואבנים טובות ומרגליות, כי אין ראוי שיתגאה העבד לפני אדונו.

וכן בפירושו הרלב”ג (ויקרא טז, ד):

ראוי שיוסר ממנו זה הכבוד הנפלא שהיה לו שלובשו בגדי זהב, וישתמש בדמות הבגדים שימש בהן כהן הדיוט... כי ראוי שיכיר היותו שפל ונבזה ביחס אל ה' יתעלה.²²

בכל השנה, הכהן הגדול מייצג את הקב”ה ביחס לעם, ולכן הוא לבוש כמו מלך. אולם ביום הכיפורים הכהן הגדול עומד מול הקב”ה, ולכן הוא מתפקד ככהן הדיוט בכדי לבטא את התבטלותו כלפיו.²³

נדגיש, כי אין סתירה בין גישה זו לגישה שמשווה את הכהן הגדול ביום הכיפורים למלאכי השרת. שהרי מלאכי השרת, כשם כן הם, מבטאים את מדרגת השירות והעבודות הגמורה. המלאך (מטטרו”ן בלשון חז”ל) מסמל בספרות הקבלה את מדרגת ה’עבד’ בשיא עצמתה (עייני

22 ובדבריו בסוף הפרשייה כתב: ”והנה היתה זאת העבודה בבגדי לבן, כי לגנות מה שיכפר עליו באלו העבודות, היה בלתי ראוי שישלם הכבוד בזה הקרבן“.

23 בהקשר זה נציין את דיוקו של המשך חכמה (שמות כו, לג), שכל ההבדל בין כהן הדיוט לכהן גדול הוא רק מצד בני ישראל, אבל ”מצד השם יתברך השוכן בין הכרובים אין הבדל, כי הוא מלא כל הארץ כבודו, רק מצדכם הוא הבדל“.

במאמרו של הרב יונתן גרוסמן (בגדי הבד ביום הכיפורים, מגדים לט, עמ’ 69-55) הובאו פרשנים מודרניים שראו גם הם את בגדי הבד כבגדי עבודת. גרוסמן עצמו הציע שהכהן לובש בגדי הדיוט לקראת חניכתו מחדש בבגדי זהב בסוף העבודה, ובקשיים העולים מכך דנו הרב תמיר גרנות (במאמרו ’טבילות, לבישה ופשיטה ואופי כפרת יוה”כ’ שבאתר בית המדרש הווירטואלי) ודוד הנשקה (בדיונו עם אברהם וולפיש במגדים סוף כרך לט). הרב תמיד גרנות עצמו הציע (שם) שבגדי הבד מבטאים את כניסתו של הכהן כשליח של כלל ישראל ולא מכוח מעמדו האישי, עיי”ש. הצעה דומה העלה גם הרב מאיר שפיגלמן (הכהנים, המשכן ואהול מועד ביום הכיפורים, בתוך ’וביום צום כיפור ייחמתמן’, עמ’ 61-55), לפיה בגדי הזהב מסמלים את שייכותו של הכהן הגדול אל המקדש, ואילו ביום הכיפורים הוא לבוש בבגדים שמייצגים את שייכותו לכלל ישראל.

הסבר אחר ללבישת בגדי הלבן הוא שהבגדים הפשוטים מבקשים להדגיש את המפגש עם הקב”ה מתוך מקום של חסרון. בכיוון זה הלך הרש”ר הירש (ויקרא טז, ד), וכעין זה אפשר למצוא גם בתורת העולה לרמ”א (ג, ס) שכתב שבגדי הזהב מבטאים את מעלת האדם הראשון ואילו בגדי הלבן מבטאים את המקום האנושי הנמוך של קין והבל.

למשל ברעיא מהימנא צו כט.). לבישת בגדי הבד מחברת את הכהן הגדול למדרגה זו, שכוללת בתוכה שפלות וענווה מחד וחיבור גמור לקב"ה מאידך.²⁴

ג. תפקיד הבגדים בעבודת היום

לשם מה נדרשים בגדי הבד?

כדומה למרכיבים נוספים בעבודת היום, גם ביחס לבגדי הבד יש לדון אם הם נדרשים עבור הכניסה אל הקדש או עבור עבודת הכפרה הייחודית של יום הכיפורים.²⁵ בפרשיית סדר העבודה ניתן למצוא רמזים לשני הכיוונים, מתוך שני ההקשרים שבהם הוזכרו בגדי הבד בפרשה. בתחילת הפרשה (פס' ד) הובאה הלבישה כחלק מן התיאור "בזאת יבא אהרן אל הקדש", ומשמע שהלבישה מהווה חלק מן ההכנה של אהרן לקראת הכניסה לקדש הקדשים.²⁶ מאידך, בסוף הפרשה (פס' לב) הובאו הבגדים כחלק מתיאור תהליך הכפרה - "וכפר הכהן... ולבש את בגדי הבד", ומשמע שמדובר בדיון שקשור לעבודת הכפרה.

ייתכן ששאלה זו עומדת בבסיס מחלוקת האמוראים בירושלמי (ו, א) בעניין לבישת הבגדים בשחיטת הפר: לדעת רבי יוסה היא נעשית דווקא בבגדי לבן, ואילו לדעת רבי יסא בשם רבי יוחנן "רצה עובדה בבגדי זהב, רצה עובדה בבגדי לבן" (על פי גרסת קרבן העדה). נראה שמחלוקתם נעוצה בחקירתנו: אם לבישת בגדי הלבן נצרכת מצד עבודת הכפרה הייחודית, אין בכך צורך בשעת השחיטה שכן שחיטה אינה עבודה. מאידך, על שחיטת הפר נאמר בגמרא (ס): ש"צורך פנים כפנים", היינו שהיא נחשבת כעבודת פנים, ולכן אם לבישת בגדי הלבן נצרכת מצד הכניסה אל מקום קדוש, יש חובה ללבוש בגדי לבן בשעת השחיטה.²⁷

24 משום כך ברור שכהן הדיוט רגיל לא יכול לבצע את עבודת יום הכיפורים, משום שמדרגת העבודת של הכהן ביום הכיפורים איננה מדרגה של שפלות אלא של דבקות והתבטלות גמורה.

25 עיין בספר עבודת היום (ס"י יג) שכתב שהנפקא-מינה בין השיטות נוגעת לדברי הגר"א (שהזכרנו בכמה מקומות), שלפיהם סדר עבודת יום הכיפורים הוא, ביסודו, סדר כניסה אל קדש הקדשים, ואפשר לעשות אותו גם בשאר ימות השנה.

26 אמנם ברור שלא רק עצם הכניסה נעשית בבגדי לבן, אלא גם העבודות שלפניה ולאחריה. אך לפי גישה זו, הצורך בבגדים נובע במהותו מן הכניסה לפני ולפנים, ולבישתם בשאר העבודות נובעת מהיותן חלק מתהליך הכניסה.

27 מחלוקת נוספת שיכולה להיות קשורה לשאלה זו, היא מחלוקת התנאים (ס). בעניין עבודת יום הכיפורים שהסדר מעכב בהן. לדעת רבי יהודה, סדר העבודות מעכב דווקא בעבודות הנעשות בבגדי לבן בפנים, ואילו לדעת רבי נחמיה גם העבודות הנעשות בבגדי לבן בחוץ (כגון הגרלה וידידי) חייבות להיעשות כסדרן. הגמרא (ס): הציעה להסביר זאת באופן הבא:

רבי יהודה סבר: מקום שמתכפרין בו פעם אחת בשנה [=קדש הקדשים]. ורבי נחמיה סבר: דברים המתכפרין בהן פעם אחת בשנה [=בגדי לבן].

אפשר להבין, שלדעת רבי נחמיה, בגדי הלבן נדרשים מצד חשיבות העבודות הנעשות בהם, ולכן כל העבודות

מוקד נוסף שקיים בעבודת יום הכיפורים הוא ממד הזמן, קדושת היום. כמה מדיני עבודת יום הכיפורים מושפעים מממד זה,²⁸ וייתכן שהוא מחייב את לבישת בגדי הלבן. רמז לדבר מצוי בדברי המאירי (סח: ד”ה אמר): ”שמנהג זקנים ואנשים של צורה להיות בגדיהם לבנים ביום הכפורים“. אמנם, לכאורה אין כל מקום להבנה זו בעניינו, כפי שהקשה האברבנאל (ויקרא טז):

כיון שרצה יתברך שיעבוד הכהן גדול העבודה הקדושה ביום הזה בבגדי לבן, למה זה לא צוה שתהיה כל עבודת היום בהם?

אם בכל זאת נבקש לקיים ההבנה שדין בגדי הלבן נגזר מקדושת היום, יש ללכת באחת משתי דרכים. דרך אחת היא דרכו של האבן עזרא (ויקרא טז, כד), שפותחה במאמרו של פרופ' דוד הנשקה (לסדר העבודה ביום הכיפורים, מגדים לג, עמ' 31-14). לפי שיטה זו, הכהן לא היה מחליף את בגדי הלבן כלל, אלא ממשיך לעבוד בבגדים אלו גם לאחר הטבילה שחותמת את עבודת הכפרה.²⁹ למותר לציין ששיטה זו נדחתה לחלוטין בידי חז”ל וגם בפשטי המקראות יש מקום לפקפק בה.³⁰

דרך אחרת נקט רבי יעקב סקילי, תלמיד הרשב”א, בספר תורת המנחה (פרשת כי תבוא דרשה עד):

ואע”פ שלא נאסרו בגדי צמר לישראל בזה היום, מכל מקום נאסרו לכהן גדול בזה היום כשהיה נכנס לפני לפני קדש קדשים. שיש בכאן כמה קדושות, כהן גדול קדש קדשים, והמקום קדש קדשים, והיום קדש קדש קדשים.

ברור לרבי יעקב סקילי שקשר הדוק בין קדושת הזמן של יום הכיפורים לדין בגדי לבן, עד כדי כך שהוא מעלה על דעתו את האפשרות לאסור על כל ישראל ללבוש בגדי צמר ביום הכיפורים. אמנם למעשה הוא מסיק שרק כאשר קדושת הזמן מצטרפת לקדושת המקום ולקדושת האדם היא מחייבת בגדי לבן.

שבהן יש בגדים לבנים צריכות להיעשות על פי סדר מסוים. לעומת זאת לדעת רבי יהודה, חשיבותם של בגדי הלבן לא באה מצד העבודה המיוחדת אלא מצד הכניסה לקדש הקדשים, ולכן רק בעבודות הקשורות לכניסה פנימה, הסדר מעכב.

28 עיין למשל בפרק על תפקיד הכהן גדול.

29 לפי הבנה זו, המילים ”ולבש את בגדיו“ מתייחסות לבגדי הלבן שהסיר קודם לכן ולא לבגדי הזהב.

30 ראה את הדיון בין הרב ד”ר אברהם וולפיש לפרופ' דוד הנשקה במגדים לט, ואת הדיון בין פרופ' דוד הנשקה לרב מרדכי ברויאר במגדים מז.

זהות הכהן או אופן העבודה

כעת ננסה לדון בשאלה נוספת שיכולה להבהיר את הצורך בבגדי הלבן: האם בגדי הלבן מאפיינים את עבודת הכהן וכניסתו לקדש הקדשים, או שהם מגדירים את זהותו של הכהן הגדול במהלך עבודתו. לאמיתו של דבר, שאלה זו היא שאלה כללית ביחס לבגדי כהונה: האם הם רק קוד לבוש שאתו אפשר לעבוד במקדש, או שמא הם מגדירים את זהותם של הכהנים כ"עובדי המקדש". שאלה זו נידונה בראשונים ובאחרונים סביב דברי הגמרא בזבחים (יז): "אין בגדיהם עליהם - אין כהונתם עליהם"³¹. אך גם אם נניח, כפי שעולה מפשט דברי הגמרא, שהבגדים מגדירים את זהות הלבוש, יש לדון האם אמירה זו נכונה גם לגבי בגדי הלבן ביום הכיפורים. כלומר, האם הצורך בבגדי לבן נובע מזהות חדשה שמקבל הכהן הגדול, או שמא מעמדו האישי זהה לזה שבכל השנה, ובגדי הבד הם רק קוד הלבוש של העבודה בקדש הקדשים.³²

את האפשרות המחודשת יותר, שלפיה בגדי הכהונה קשורים לזהות שונה של הכהן, אפשר להמחיש מתוך דברי האברבנאל, בטעם השלישי שהביא ללבישת בגדי הלבן:

שהכהן גדול, בהכנסו במקום המקודש ההוא, היה מתדבק בבוראו ומתדמה כל מה שאפשר לאלהיו ולמלאכיו בהיותו ביום ההוא כאחד מצבא המרום.

דברי האברבנאל מבוססים על מדרשים רבים שקושרים את לבושו של הכהן ללבושם של המלאכים במרום.³³ המייחד את דברי האברבנאל הוא האמירה שלא מדובר בדין שנובע מאופי העבודה, אלא בזהות חדשה של הכהן הגדול שהופך להיות "כאחד מצבא מרום", ובאופן טבעי צריך בגדים שהולמים את מעמדו החדש.

ד. שני דינים בבגדי לבן

מקום אחר לגמרי שבו אפשר למצוא את דין בגדי לבן הוא מעשה הפרה האדומה. בספרי (חקת קכג) נאמר:

31 עיין למשל במרדכי (גיטין תסא): "מעשה בכהן שיצק מים על ידי רבנו תם, והקשה לו תלמיד: הא שנינו בירושלמי המשתמש בכהונה מעל! והשיב לו: אין בהם קדושה בזמן הזה דקיימא לן בגדיהם עליהם קדושה עליהם ואי לא לא. והקשה: אם כן כל מיני קדושה לא ליעבד להו! ושתיק רבנו תם".

32 דיון כמעט מפורש בשאלה זו נמצא במקדש דוד (ס' לו). הגמרא בזבחים (יז; יט.) מכריעה שכאשר כהן לבוש בגדים שאינם הולמים את מעמדו הוא נחשב כזר ואם עבד חייב מיתה. לאור זאת חקר המקדש דוד: האם כהן גדול ששימש ביום הכיפורים בבגדי זהב עובר על איסור זרות, או שמא אין בגדי הזהב נחשבים כ"יתור בגדים" עבורו אלא רק פוסלים את מעשה העבודה? היינו, האם זהותו של הכהן הגדול בעבודת יום הכיפורים דורשת בגדי לבן דווקא, ובגדי הזהב מחשיבים אותו כזר, או שמא מצד זהותו ראוי הכהן הגדול גם לבגדי זהב, ורק דין מקומי בעבודה ובכניסה דורש בגדי לבן.

33 כגון דברי הירושלמי (ז, ב) שהובאו לעיל.

זאת חקת התורה; רבי אליעזר אומר: נאמר כאן 'חקה' ונאמר להלן [בעבודת יום הכיפורים] 'חקה'. מה 'חקה' האמורה להלן בבגדי לבן הכתוב מדבר, אף 'חקה' האמורה כאן בבגדי לבן הכתוב מדבר.

בספרי נלמד מעבודת יום הכיפורים שהפרה נעשית בבגדי לבן, וכן נפסק במשנה (פרה ה, א). באילו בגדי לבן מדובר? מפשט דברי המשנה אפשר היה להבין שמדובר בבגדי לבן של יום הכיפורים, אך ברמב"ם (הל' פרה א, יב) מפורש שהכוונה לבגדי כהן הדיוט (שהאבנט שלהם עשוי כלאים). המשנה למלך (שם) הקשה על דברי הרמב"ם: מכיוון שבגדי פרה אדומה נלמדו בגזירה שווה מבגדי יום הכיפורים (שעשויים כולם בד), כיצד ייתכן שהכהן לובש בגדי הדיוט?³⁴

קושי דומה קיים ביחס לדין העלאת הגורלות של שני השעירים. בגמרא (לט. מובאת דעה שאחד הגורלות עולה בידו של הסגן, והגמרא דנה האם הדבר אפשרי, שכן הסגן הוא כהן הדיוט ולא כהן גדול. הגבורת ארי (שם ד"ה הסגן) מקשה, שגם אם נפתור את בעיית היותו של הסגן כהן הדיוט, אין לאפשר לו להעלות את הגורלות, שהרי ההעלאה צריכה להיעשות בבגדי לבן ואילו הסגן לבוש בבגדי הדיוט הכוללים אבנט של כלאים!³⁵

בכדי ליישב קשיים אלו נראה לחלק בין שני דינים בבגדי לבן.³⁶ לעיל דנו בשאלות שונות ביחס לבגדי הלבן: 1. האם יש איסור על לבישת זהב וצמר או ציווי חיובי ללבוש בבגדי לבן; 2. האם דין בגדי לבן קשור לכניסת לקדש הקדשים או לעבודת יום הכיפורים; 3. האם לבישת בגדי הלבן היא דין מקומי שקשור לאופן העבודה או ביטוי לשינוי זהות של הכהן. כעת ננסה לקשור בין השאלות, ולהציע שישנם שני דינים שונים המתקיימים במקביל:

א. איסור על לבישת זהב וצמר, שקשור לכניסה של הכהן לפני ולפנים האוסרת עליו להכניס אתו "קטיגור" או "להתהדר לפי מלך".

ב. ציווי חיובי ללבוש בגדי לבן, שעניינו הוא לבישת בגדי כהן הדיוט, והוא קשור למעשה העבודה של יום הכיפורים ולא דווקא לכניסה לקדש הקדשים.

נראה ששני הדינים הללו עולים יפה מתוך המקורות שהובאו לעיל. שאלה אחת שנידונה בבבלי ובירושלמי היא "מפני מה אין כהן גדול נכנס בבגדי זהב". שאלה זו מתייחסת ללבישת הבגדים כאל איסור על לבישת בגדי זהב, ומקשרת אותו לכניסה לפני ולפנים (כפי שמבואר בהמשך הסוגיה שם: "מבפנים קא אמרינן"). גם הפסוק ביחזקאל (מה, יז) קושר את הדברים יחד: "וְהָיָה בְּבוֹאֵם אֶל שַׁעַר הַחֲצַר הַפְּנִימִית בְּגָדֵי פְשָׁתִים יִלְבְּשׁוּ וְלֹא יַעֲלֶה עֲלֵיהֶם צֶמֶר בְּשָׂרְתָם"

34 הגרש"ז ברוידא, בספרו שם דרך (ו, ד), כתב ליישב שאין מציאות של אבנט בוץ שכשר לעבודת פרה אדומה משום שאין אפשרות לחנך את האבנט, ולכן על כרחנו שכוונת התורה היא לאבנט של כלאים, עיין שם.

35 עם זאת, אם הצורך בבגדי לבן קשור להגדרת זהות הכהן, אין כאן קושי, כי זהותו של הסגן דורשת בגדי הדיוט, וההיתר להשתמש בסגן כולל בתוכו את ההיתר להשתמש בבגדי הדיוט.

36 על קיומם של שני הדינים עמד גם בספר עבודת היום (ס' יג).

בְּשַׁעֲרֵי הַחֹצֵר הַפְּנִימִית וּבֵיתָהּ". מלשון הפסוק ברור שיש איסור על לבישת בגדי צמר בגלל השירות בחצר הפנימית.

השאלה השנייה שנידונה בירושלמי היא "למה בבגדי לבן", ועל כך ענה הירושלמי ש"כשירות למעלה כך שירות למטה", היינו שיש דין חיובי של בגדי לבן שקשור למעשה השירות והעבודה.

מסתבר גם לומר שהדין הראשון, האוסר להיכנס לקדש הקדשים בבגדי זהב, מהווה דין מקומי המגדיר את הלבוש הנדרש בעת הכניסה לקדש הקדשים. ואילו הדין השני, המחייב עבודה בבגדי לבן, מגדיר את זהותו של הכהן שצריך לעמוד לפני ה' בעבודתו ככהן הדיוט. כך עולה גם מלשון הפסוקים, שבהם מופיע דין בגדי הבד כחלק מזהותו של הכהן דווקא ביחס למעשה הכפרה: "וְכַפֵּר הַכֹּהֵן אֶשֶׁר יִמָּשַׁח אֹתוֹ... וְלָבַשׁ אֶת בְּגָדֵי הַבָּד בְּגָדֵי הַקֹּדֶשׁ". דהיינו: לבישת הבגדים היא חלק מהגדרת זהות הכהן הראוי לכפרה.

ממילא יש לומר שהציווי החיובי להיות לבוש ככהן הדיוט, אוסר רק את לבישת ארבעת בגדי הזהב המיוחדים לכהן גדול, ואין הוא מחייב את שינוי האבנט. לעומת זאת, האיסור ללבוש זהב וצמר בזמן הכניסה, גורם לכך שנסיר את הצמר גם מן האבנט.³⁷ ואכן הפסוק ביחזקאל (שם, יח) מתייחס בפירוש לאבנט: "לֹא יִחַגְרוּ בְּיַזְעֵךְ", היינו שלא יחגרו אבנט עשוי צמר בכניסה אל החצר הפנימית (רש"י שם, ומלבי"ם שם, יז).³⁸

לאור זאת תיושבנה כמין חומר הקושיות שהזכרנו לעיל. הפרה האדומה נעשית מחוץ לקדש הקדשים, ולכן שייך בה רק הדין שקשור לעבודה, היינו לבישת בגדי כהן הדיוט, ולא האיסור על לבישת צמר שקיים רק בכניסה לקדש הקדשים (ואכן, דין בגדי לבן בפרה נלמד מן המילה "חקת", שנאמרה ביחס לכפרת יום הכיפורים ולא ביחס לכניסה אל הקדש). גם העלאת הגורלות

37 משהו מרעיון זה נמצא גם בדברי הטורי אבן (ר"ה כו. ד"ה מפני) שהסביר את השימוש באבנט בוץ באופן הבא: "כיון דאין נכנס בשל זהב מהאי טעמא דרב חסדא, אלא בד' בגדים של הדיוט, לא רצתה התורה לשנות נמי האבנט שלו משל הדיוט אלא לגמרי כשל הדיוט". אמנם מדבריו נראה שמדובר בתהליך דו-שלבי, שבו עיקר הדין הוא האיסור על בגדי זהב, ורק כדי שבגדיו לא יהיו תערובת משונה של גדול והדיוט הוא עובר ללבוש בגדי הדיוט גמורים.

38 לשם קביעה זו צריך להניח שהסרת הצמר מן האבנט אינה פוגעת בדין לבישת בגדי הדיוט. כחזוק לכך אפשר להביא את דברי המלבי"ם ביחזקאל (מד, יז) שכתב שלעתידי לבוא ילבשו ההדיוטות אבנט בד ללא כלאים. גם משיטת הרמב"ם, שאי אפשר לחנך כהן הדיוט להיות כהן גדול בכך שילבש אבנט בוץ, מוכח שאין באבנט בוץ משהו חדש ושונה מהותית מאבנט של כהן הדיוט, אלא מדובר באבנט של הדיוט אשר הצמר הוסר ממנו (ראה לעיל הסבר אחר לשיטת הרמב"ם).
ייתכן שנקודה זו קשורה גם לאופן שילוב הצמר באבנטו של הכהן ההדיוט. במשנה למלך (כלי המקדש ח, א-ב) הביא דעות ראשונים שדווקא אבנטו של הכהן הגדול היה "מעשה רוקם", המשלב את הצמר והפשתים למהות אחת, ואילו באבנטו של כהן הדיוט היה הצמר תוספת חיצונית על גבי הפשתן (ועיין שערי היכל מערכה יב). ממילא אפשר לומר שהדין הראשון של בגדי הבד הפך את האבנט ממעשה רוקם אחיד לאבנט פשתן שיש בו גם צמר, והדין השני הביא להסרתו של צמר זה.

נעשית מחוץ לקדש הקדשים, ולכן גם בה לא שייך האיסור על לבישת בגדי צמר. משום כך יכולות פעולות אלו להיעשות בבגדי הדיוט רגילים, ואין פגם בכך שאבנטו של הכהן ההדיוט עשוי כלאים.³⁹

39 בכדי לחדד נקודה זו נדגים מקרה הפוך, שבו יש רק כניסה למקום קדוש ללא מעשה עבודה חשוב: הוצאת הכף והמחתה. בגמרא (לה:): נאמר: "אחר שכלתה עבודת ציבור, כהן שעשתה לו אמו כתונת לובשה ועובד בה עבודת יחיד, ובלבד שימסרנה לציבור". רש"י (ד"ה עבודת) ורוב הראשונים פירשו כי אותה "עבודת יחיד" שבה מותר ללבוש כתונת משלו היא הוצאת הכף והמחתה. מדוע לחלק בין הבגדים הנדרשים בחלקים השונים של עבודת היום? בירושלמי (שקלים ד, א) מבואר שהחילוק העקרוני בין דברים שבאים משל יחיד לדברים שבאים משל ציבור, הוא בין "מכשירי עבודה" ל"גופו של קרבן" (בעניין הגדרת הבגדים ביום הכיפורים כ"גופו של קרבן" נרחיב להלן). אך מהבבלי יוצא שדין זה נאמר רק בבגדים שעובדים בהם, ולא בבגדים שדרושים רק לשם כניסה, שבהם אין דין חיובי אלא רק איסור על הכנסת צמר וזהב לקדש הקדשים. תפיסה זו מתיישבת עם השיטות, שאותן נראה להלן, הסבורות שדין "והניחם שם" נאמר רק ביחס לבגדי הבד הראשונים ולא בבגדים המשמשים להוצאת הכף והמחתה.

בגדי הכהן הגדול בעבודת יום הכיפורים

חלק שני: גניזת הבגדים

ראשי פרקים

ה. לשלח גופו חופשי מעמו

ו. בגד מתים

ז. סיום

א. פתיחה

ב. מקור הגניזה וגדריה

ג. איסור שימוש וחובת הנחה

ד. קרבן-בגדים

א. פתיחה

בפרשת אחרי מות, לאחר שילוח השעיר לעזאזל, נאמר (ויקרא טו, כג-כד):

וַבָּא אֶהָרֶן אֶל אֶהֱל מוֹעֵד וַיִּפְשֹׁט אֶת בְּגָדֵי הַבַּד אֲשֶׁר לָבַשׁ בְּבֹאוֹ אֶל הַקֹּדֶשׁ וְהִנִּיחָם שָׁם. וְרָחַץ אֶת בְּשָׂרוֹ בְּמַיִם בְּמִקְוֹם קָדוֹשׁ וְלָבַשׁ אֶת בְּגָדָיו וַיֵּצֵא וַיַּעֲשֶׂה אֶת עֲלָתוֹ וְאֶת עֲלֹת הָעֵם וְכִפֵּר בַּעֲדוֹ וְכַעַד הָעֵם.

הפסוקים מתארים את החלפת הבגדים בפירוט שאיננו פרופורציונאלי לעצם המעשה. לשם המחשה נשווה זאת למקום היחיד הנוסף בתורה שבו יש ציווי על החלפת בגדים, הוא דין תרומת הדשן (ויקרא ו, ד): "וּפָשַׁט אֶת בְּגָדָיו וְלָבַשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים". בפרשיית תרומת הדשן מתוארת החלפת הבגדים בשש מילים קצרות, ואילו בפרשתנו מדובר בטקס מפורט שנפרש על פני עשרים וחמש מילים.

הנקודה הבולטת ביותר בתיאור פשיטת הבגדים היא הציווי "והניחם שם" המתייחס לבגדים. דעת ראב"ע (ויקרא טו, כד) היא שההנחה היא פעולה זמנית שנעשית לצורך הטבילה, ומיד אחריה חוזר הכהן ולובש את אותם בגדים שפשט קודם לכן.¹ אך ההבנה הרווחת אצל חז"ל

1 כעין ההנחה המתוארת בהבאת הביכורים (דברים כו, ד): "וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטָּהוֹר מִיָּדָךְ וְהִנִּיחוֹ לְפָנַי מִזֶּבֶחַ ה' אֱלֹהֶיךָ".

היא שמדובר בהנחה ארוכת טווח, גניזת הבגדים לעולם מבלי לשוב ולהשתמש בהם.² בחלק זה ננסה להבין את הצורך בהנחה זו ואת משמעותה.

ב. מקור הגניזה וגדריה

מקור אחד לחובת הגניזה מובא בתלמוד הבבלי (יב):

’והניחם שם‘, מלמד שטעוין גניזה.³

מקור אחר לחובת הגניזה של הבגדים מובא בירושלמי (ז, א):

תני רבי חייה: ’ולבשם‘ ובלו שם, שם היו גנוזין שם היו סרקיבין.

שני המקורות הללו יכולים ללמד על שתי תפיסות שונות של חובת הגניזה. מן המקור של ’ולבשם - ובלו שם‘ עולה שהגניזה היא דין שמתייחס לבגדים עצמם (דין ב”חפצא” של הבגדים), שצריכים לבלות ולהרקיב במקום גניזתם. מאידך, מן המקור של ’והניחם שם‘ אפשר לראות את מעשה הנחת הבגדים כחלק מסדר העבודה של הכהן.

לשאלת מקורה של חובת הגניזה יכולות להיות גם השלכות על גדריה ההלכתיים. כך למשל דנו האחרונים האם חובת הגניזה נאמרה ביחס לבגדי הלבן של שחרית (גבורת ארי סט. ד”ה שמעת; צפנת פענח ערכין ז, ד), לבגדי הלבן של בין הערביים, או לשניהם (מנחת חינוך קפה; שיח יצחק לה: ד”ה ניהוש). באופן פשוט יש לתלות שאלה זו בשאלת המקור: ’ולבשם‘ נאמר בבגדים של שחרית ואילו ’והניחם שם‘ נאמר בבגדים של בין הערביים (עטרת פז; כחתן יכהן פאר).

שאלה הלכתית נוספת היא שאלת מקום הגניזה. בספר יחזקאל (מה, יט) נאמר: ’וְהִנִּיחוּ אוֹתָם בְּלִשְׁכַּת הַקֹּדֶשׁ‘, וכן עולה מדברי הרמב”ם (כלי המקדש ה, ה) וראשונים נוספים, שהבגדים היו נגנזים באחת הלשכות שבעזרה. לעומת זאת, מהסבר הרמב”ן (ויקרא טז, כג) לפשטי המקראות עולה שהבגדים היו נגנזים באהל מועד, וכן כתב רבי חיים פלטיאל בפירושו לתורה (שם). גישה קיצונית יותר נמצאת בילקוט שמעוני (שעב) וברבנו בחיי (שמות כו, לג), ולפיה היו הבגדים נגנזים בקדש הקדשים. גם שאלה זו קשורה קשר הדוק לשאלת המקור, שהרי המילים ’והניחם שם‘ מתייחסות למקום הפשיטה (שעל פי חז”ל הוא בעזרה) או לאהל מועד, ואילו המילה ’ולבשם‘ יכולה להתייחס גם לקדש הקדשים (”בזאת יבא אהרן אל הקדש”).

2 עיין תורה תמימה (ויקרא טז הע’ קיג) שהסביר כיצד הגיעו חז”ל להבנה זו.

3 עיין שם שרבי דוסא חולק על קביעה זו ולומד מן הפסוק רק שאין להשתמש בבגדים אלו ביום כיפורים אחר.

ג. איסור שימוש וחובת הנחה

מהי משמעותה של גניזת הבגדים? מהו הגורם המחייב פעולה זו? שאלה זו העסיקה את הפרשנים לאורך הדורות, אשר הציעו הסברים שונים ומגוונים. כיוון אחד גורס שהבגדים טעונים גניזה משום שאי אפשר להשתמש בהם לשום תכלית אחרת, וכך מפורש בספורנו (ויקרא טז, כג):

כי הקריבם לפני ה' ויקדשו קדושה יתירה, ולא יאות אפילו לכהן גדול אחר שעברה שעת מעלתו.

כך עולה גם מדבריו של רבי לרבי דוסא הנזכרים לעיל: "בגדים שנשתמשה בהן קדושה חמורה תשמשה בהן קדושה קלה?".⁴ מסמיכות הפסוקים יכולה לעלות גם גישה הפוכה, ולפיה הווידוי על השעיר המשתלח טימא את גוף הכהן ואת בגדיו, ומשום כך צריך הכהן לפשוט את בגדיו ולרחוץ את גופו: "וְסָמַךְ אֶהְרֹן אֶת שְׂתֵי יָדָיו עַל רֹאשׁ הַשְּׁעִיר הַחַי וְהִתְנַדָּה עָלָיו אֶת כָּל עֹנֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל... וְכֹא אֶהְרֹן אֶל אֹהֶל מוֹעֵד וּפָשַׁט אֶת בְּגָדֵי הַבַּד אֲשֶׁר לְבָשׁ" (ויקרא טז, כא-כג).⁵ המשותף לגישות אלו הוא שאין ערך חיובי לגניזה, והיא תוצאה טבעית של חוסר אפשרות להשתמש בבגדים.

גישה שונה לחלוטין אפשר ללמוד מתוך השוואה למקום נוסף שבו יש חובת 'הנחה' (במדבר יט, ט):

וְאִסַּף אִישׁ טְהוֹר אֶת אִפְרֵי הַפָּרָה וְהֵנִיחַ כַּחוֹץ לַפְתָּח בְּמִקְוֵם טְהוֹר, וְהִיָּתָה לְעֵדוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמַרְתָּ לְמִי נִדָּה חֲטָאת הָאֵל.

הנחת אפר הפרה איננה נובעת מפגם כלשהו באפר, אלא היא מעשה בעל ערך עצמאי של שמירת אפר הפרה. יישום גישה זו ביחס לבגדי הכהן הגדול עולה מדברי הילקוט שמעוני (שעב, על פי גרסת רבנו בחיי הנ"ל):

והבאת שמה מבית לפרכת את ארון העדות, ושם היה נתון צנצנת הסן וצלוחית של שמן המשחה ומקלו של אהרן שקדיה ופרחיה ובגדי כהן גדול.

בגדי הכהן הגדול מוזכרים בנשימה אחת עם צנצנת המן ומקלו של אהרן, שנשמרו בקדש הקדשים לעדות על הברית הנצחית של הקב"ה עם בני ישראל ועם שבט הכהונה. מתוך

4 גישה זו מתחזקת לאור שיטת הרמב"ם (כלי המקדש ה, ה), שגם בגדי זהב של כהן גדול נגנזים. במאירי (ס) ובקריית ספר (על הרמב"ם שם) מבואר שמדובר באותו דין של גניזת בגדי לכן (עייין קרן אורה מעילה יא. ד"ה ובאותו), אך ברמב"ם עצמו אפשר להבין שמדובר בשני דינים שונים, עייין בספר עבודת היום (יג).

5 עייין בספורנו (ויקרא טז, כד) שכתב שהכהן רוחץ את גופו "אחר שסמך על השעיר המשתלח", ועייין במאמרו של פרופ' דוד הנשקה ('לסדר העבודה ביום הכיפורים', מגדים לג, עמ' 41-13) שהקשה על הבנה זו, שלא ייתכן שהכהן נכנס בטומאתו אל הקדש ורק שם מסיר את בגדיו.

השוואה זו נראה שגם הנחת הבגדים בקדש מבקשת לשמר ולהנציח את המעמד החד פעמי של הכניסה לפני ולפנים.⁶

ד. קרבן-בגדים

בגמרא (ס.) הובאו בגדי הלבן כאחת מתוך שלוש דוגמאות לחריגה מן הכלל ”אין לך דבר שנעשית מצוותו ומועלין בו“. באופן כללי, כאשר הסתיים השימוש בחפץ מסוים שוב אין בו איסור מעילה, כגון דם שכבר הוזה על גבי המזבח.⁷ היוצאים מכלל זה הם תרומת הדשן, עגלה ערופה ובגדי הלבן שנאמר בהם ”שם/ושמו“ ולכן יש בהם מעילה למרות שכבר נגמרה מצוותם.

ההשוואה בין שלושת הדינים הללו מלמדת, בראש ובראשונה, שחובת הגניזה היא דין מהותי ולא רק ביטוי לחוסר האפשרות להשתמש בבגדים, שהרי הגמרא מבינה שהנחה זו משמרת את איסור המעילה בבגדים. כמו כן, יש הבדל בין דין זה לבין מצוות ההנחה של אפר הפרה או צנצנת המן. הנחתם של חפצים אלו עניינה 'משמרת', היינו שיישאר בעינם לעדות ולזיכרון, ואילו מטרת הנחת תרומת הדשן והעגלה הערופה שונה לחלוטין. מהי מטרה זו?

בגמרא (כא.) נאמר שאחד מן הניסים שהיו במקדש הוא שדישון המזבח הפנימי והמנורה היו נבלעים במקומם ולא נשארים על גבי הקרקע, וברש"י (כ. ד"ה תורמין) מבואר שהוא הדין לתרומת הדשן (וכן דעת הרב פורת בתוס' כא. ד"ה נבלעין, וראשונים נוספים). הריטב"א (ד"ה ומכאן) ביאר שהבליעה לא הייתה מיידית (ואולי גם לא התרחשה תמיד) ובזמן שלפני הבליעה חל איסור המעילה. גם העגלה הערופה לא נשארה לזכרון עולם במקום עריפתה, אלא הלכה ונרקבה עם הזמן. הוא הדין לבגדי הלבן על פי הירושלמי הנ"ל ש"שם היו מרקיבין".

מהו אם כן המשותף לשלושת הדינים הללו? נראה שבכל המקרים מדובר על חפץ שאמור היה להיות מוקטן, אלא שבפועל אי אפשר לעשות זאת ולכן מניחים אותו שיכלה מעצמו. תרומת הדשן היא שאריות הקרבן שחלה עליהם חובת הקטרה, אלא שגם לאחר ההקטרה נשאר משהו שלא נשרף ואותו יש לגנוז עד שייבלע. העגלה הערופה היא סוג של קרבן שראוי היה להקטיר אותה, אלא שמכיוון שהוא נעשה בחוץ אין אפשרות להקטירו והוא נשאר להירקב במקומו. מתוך השוואה זו נראה שגם בגדי הכהונה מהווים סוג של קרבן שראוי היה לשורפו, אלא שאין בתורה דין של קרבן בגדים ומשום כך נשארו בקדושתם ונרקבו לאיטם בקדש.⁸

6 עיין במאמרו של הרב תמיר גרנות ('טבילות', לבישה ופשיטה ואופי כפרת יוה"כ) שהלך בכיוון זה וטען שגניזת הבגדים נועדה להעיד על כך שהנכנס לקדש הקדשים כהלכה אינו נתון בסכנה. עוד יש להעיר שבפשטי המקראות (ויקרא טז, לב) יש מקום להבין שהייתה מערכת אחת של בגדי לבן, שאותה היה הכהן לובש בכל שנה, בניגוד לדברי הגמרא (יב.).

7 עיין רש"י, תוס' ותוספות ישנים שם שהביאו מקורות שונים לכלל זה.

8 ועיין בספר עבודת היום (ג) שהביא את מחלוקת הראשונים בעניין קדושת בגדי כהונה רגילים אם היא קדושת

ה. לשלח גופו חופשי מעמו

מהי משמעותה של 'הקרבת' הבגדים? פרשת אחרי מות פותחת בכך שסדר עבודת יום הכיפורים נאמר לאהרן בתגובה למות שני בניו "בְּקִרְבָּתְךָ לְפָנַי ה' וַיָּמָתוּ" (ויקרא טז, א). עיון בתיאור מותם של נדב ואביהוא מלמד על כך שגם לבגדים היה מקום בסיפור זה (ויקרא י, ב-ה):

וַתֵּצֵא אִשׁ מִלְּפָנַי ה' וַתֹּאכַל אוֹתָם וַיָּמָתוּ לְפָנַי ה'... וַיִּקְרְבוּ וַיִּשָּׂאֵם בְּכַתְּנֹתָם אֶל מַחוּץ לַפֶּתַח.

בניו של אהרן נשרפו ובגדיהם נשאר ששלמים, כפי שפירש רש"י (שם, ה) על פי המדרש: "שלא נשרפו בגדיהם אלא נשמתם", אך גם הם נקברים יחד אתם. אם נחזור ונשווה את "יציאתם" של נדב ואביהוא מן הקדש ליציאתו של אהרן מקדש הקדשים, נבחין כי בעוד בני אהרן יוצאים שלמים בבגדיהם וללא גופם ונשמתם, אהרן יוצא מקדש הקדשים כשהוא שלם בגופו ורק בגדיו נשארים מאחור.⁹

נראה שהרעיון שעומד ביסוד הדברים הוא שהכניסה לקדש הקדשים כוללת באופן טבעי את האפשרות של המוות: "וְאֵל יָבֵא בְּכָל עַת אֶל הַקֹּדֶשׁ מִבֵּית לְפָרְכָת אֶל פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל הָאָרֶץ וְלֹא יָמוּת" (ויקרא טז, ב), "וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּבֹאוֹ אֶל הַקֹּדֶשׁ לְפָנַי ה' וּבְצִאתוֹ וְלֹא יָמוּת" (שמות כה, לה). מותם של נדב ואביהוא, כפי שהוא מתואר בפרשת אחרי מות, אינו מוצג כעונש על חטא מסוים, אלא כפועל יוצא מעצם הכניסה אל הקדש - "בְּקִרְבָּתְךָ לְפָנַי ה'". עניין זה חוזר במקומות רבים, המבטאים כולם כי כניסה אל הקדש טומנת בחובה אפשרות ממשית של מוות: כך מוצג החשש למותם של בני קהת ש"הארון היה מכלה אותן" כלשון המדרש (תנחומא במדבר כב); כך במעמד הר סיני, שם נפגשו בני ישראל עם הקדש ופרחה נשמתם (שבת פח:); וכך במגע עם ארון הברית שהסתובב ברחבי הארץ והפיל חללים רבים (שמואל א, ה; שמואל ב, ו, ו-ז).¹⁰

גם לדורות לימדה אותנו המשנה (יומא נב:): שהכהן הגדול שנכנס אל הקדש "לא היה מאריך בתפלתו, שלא להבעית את ישראל". בברייתא (נג:): מסופר על כהן גדול אחד שהיה מאריך בתפלתו ואחיו הכהנים חשבו שמת, ובירושלמי (ה, ב) נאמר שהיה זה שמעון הצדיק. מדברי הירושלמי עולה שחשש המיתה לא היה דווקא בכהן רשע, אלא אפשרות סבירה גם אצל כהן צדיק.¹¹ ואכן מסופר בברייתא (לט:):

דמים או קדושת הגוף, והוכיח מדין הגניזה כי בבגדי לבן של יוה"כ יש לכולי עלמא גם קדושת הגוף.

9 על הקבלה זו עמד גם הרב תמיר גרנות במאמרו הנזכר, אך הוא לקח אותה לכיוון שונה, כמבואר לעיל.

10 הדבר מזכיר גם את כניסתה של אסתר אל החצר הפנימית, אשר הנכנס אליה אחת דתו להמית, ורק חסד מיוחד מאת המלך יכול להצילו. השוואה נרחבת בין שתי הכניסות נמצאת בתיקוני זוהר (תקון כ-כא עמ' נז).

11 עיין בשו"ת מענה אליהו (סי' צה) שדן האם סכנת המוות היא סכנה אימננטית בכניסה אל קדש הקדשים, או שמא היא קיימת רק אצל כהן שחטא. במאירי (מוז. ד"ה חזר) מפורש שזו סכנה שקיימת דווקא בכהן שחוטא או שמשנה בעבודתו: "שכך היתה קבלה בידם שכל שמשנה דבר בענין הקטורת מיד מת כגון שנתן הקטורת על

אותה שנה שמת בה שמעון הצדיק אמר להם: בשנה זו הוא מת. אמרו לו: מניין אתה יודע? אמר להם: בכל יום הכפורים היה מזדמן לי זקן אחד לבוש לבנים ועטוף לבנים, נכנס עמי ויצא עמי. והיום נזדמן לי זקן אחד לבוש שחורים ועטוף שחורים, נכנס עמי ולא יצא עמי. אחר הרגל חלה שבעה ימים ומת.¹²

המפגש עם הקדש כגורם ממית ומכלה לא מוגבל לבני אדם בלבד, אלא קיים גם ביחס לקרבנות (ויקרא ו, כג):

וְכָל חֲטָאת אֲשֶׁר יִבָּא מִדָּמָה אֶל אֹהֶל מוֹעֵד לְכַפֵּר בְּקֹדֶשׁ לֹא תֹאכַל בְּאֵשׁ תִּשְׂרֹף.

לאור זאת אפשר לראות את עבודת יום הכיפורים כתהליך שבו הכהן הולך אל מותו. כאשר הכהן הגדול נכנס אל קדש הקדשים בזמן הקדוש ביותר בשנה, מתוך מגמה לראות פני אלוקים, עליו לעשות זאת מתוך מוכנות מלאה למסירות נפש. הכהן נכנס אל הקדש מתוך ידיעה ברורה שכאשר האדם, האסור בכבלי החומה, רוצה להיפגש עם הצד האינסופי של המציאות, עם הרוחניות המשוחררת מכל מגבלה, הוא עלול להישאר בעולם חסר הגבולות ולהיפרד מהעולם לבלי שוב.¹³

בסופו של דבר, בזכות עבודת הכפרה שלו, זוכה להיוולד מחדש בטבילה ולצאת בשלום מן הקדש.¹⁴ אולם בגדיו של הכהן שבאים אתו אל הקדש, נשארים להירקב ולהיקבר ואי אפשר ללבושם עוד לעולם. בניגוד לבני אהרן שנשמתם נשרפה וגופם קיים, מגיע הכהן הגדול למצב שבו בגדיו, המייצגים את גופו ומהווים חלק חשוב מאישיותו,¹⁵ נגנזים, והוא נשאר בחיים. דברים ברוח זו כתב בעל העקידת יצחק (שער סג):

לו חכמו ישכילו בעיניו של כהן גדול, ושמושו בבגדים ההם וגניזתם, ידעו כי האיש השלם לא ירע בעיניו לשלח גופו חפשי מעמו, רק בהסיר הבגדים הצואים מעליו והלבש אותו מחלצות.

בהמשך דבריו מאריך בעל העקידה להסביר שבגדי הבד מייצגים את גופו של האדם, וגניזתם מסמלת את קבורתו. בדבריו הוא רומז לנבואת זכריה על יהושע הכהן הגדול (זכריה ג, א-ד):

הגחלים קודם שיכנס כמעשה הצדוקים או אם אינו הגון“.

12 השפת אמת (נג: ד”ה שם בגמ’ מעשה) כתב שמסתבר שזו הייתה השנה שבה האריך בתפילתו וחששו אחיו הכהנים לחייו. לפי דבריו, חששם התברר כאמית.

13 כפי שקרה במובנים מסוימים גם ליצחק אבינו ולמשה רבנו לאחר המפגש שלהם עם השכינה.

14 לאור האמור, אפשר לראות במגמה להפוך את הכהן לאחד ממלאכי השרת, ניסיון התמודדות עם סכנת המוות האורבת לילוד אישה בכניסתו אל הקדש.

15 כדברי הגמרא במסכת שבת (קיג:): ”רבי יוחנן קרי למאניה מכבודתי“.

וַיֵּאָמֵר אֵת הַשָּׂעֵה הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עִמָּד לְפָנַי מִלְאָף ה', וְהַשָּׂטָן עִמָּד עַל יְמִינוֹ לְשֹׁטֵנוּ. וַיֵּאָמֵר ה' אֶל הַשָּׂטָן, וַיֵּצֵר ה' בְּרַף הַשָּׂטָן וַיִּנְעַר ה' בְּרַף הַבַּחַר בִּירוּשָׁלַם הַלֹּא זֶה אֹד מִצֶּל מֵאֵשׁ. וַיְהוֹשֶׁעַ הָיָה לְבָשׁ בְּגָדִים צֹאֲמִים, וְעִמָּד לְפָנַי הַמִּלְאָף. וַיַּעַן וַיֵּאָמֵר אֶל הָעֹמְקִים לְפָנָיו לֵאמֹר, הֲסִירֶהוּ הַבְּגָדִים הַצֹּאֲמִים מֵעַלְיוֹ, וַיֵּאָמֵר אֵלָיו רֵאָה הָעֵבְרִיתִי מֵעַלְיָךְ עֹנֶף וְהַלְבֵּשׁ אֶתְךָ מִחֻלְצוֹת.

חז"ל (סנהדרין צג.) הבינו שנבואה זו מתארת את יהושע הכהן הגדול שנכנס לכבשן האש ויוצא ממנו כשגופו שלם אך בגדיו חרוכים, "אוד מוצל מאש". נבואה מתוארת פשיטת הבגדים כחלק מתהליך היטהרות עמוק שהכרחי למחיקת העוון וללבישת המחלצות המבטאות לידה מחדש, וזהו התהליך שעובר הכהן הגדול בגופו ובבגדיו בכניסתו אל הקדש. דברים דומים כתב גם האברבנאל (ויקרא טז):

שהכהן הגדול בהכנסו לפני לפניו היה כאיש הנעתק מהעולם הזה לעולם הבא... ומן הטעם הזה היו בגדי לבן ששרת בהם כהן גדול ביום הכיפורים אסורים בהנאה כבגדי המת שהלבישוהו במותו.

1. בגד מתים

הבנה זו של אופי הכניסה של הכהן אל הקודש מאירה באור חדש את מהותם של בגדי הבד. במדרש (ויקרא רבה אחרי מות כא) ניתן טעם ללבישת בגדי הבד: "בשביל לחוס על ממונן של ישראל". כלומר, מכיוון שבגדי הבד טעונים גניזה, אין להשתמש בבגדי הזהב היקרים אלא בבגדי בד חד פעמיים. המדרש מתייחס אמנם לפן הטכני של הדבר, היינו לרצון לחוס על ממונם של ישראל, אך מדבריו עולה שחלק מהותי מעניינם של בגדי הבד הוא בחד-פעמיות שלהם, והיא זו שמעצבת את זהותם.¹⁶ בניגוד ל"בגדיו" של כל השנה, בגדי הבד הם בגדים זמניים שעוברים תהליך חד כיווני של כניסה אל הקדש.¹⁷

מקבילה נוספת למעשה הפשיטה והלבישה שבעבודת יום הכיפורים, מלבד תרומת הדשן, נמצאת בפרשת חקת (במדבר כ, כח):

וַיִּפְּשֵׁט מֹשֶׁה אֶת אֶהָרָן אֶת בְּגָדָיו וַיִּלְבֹּשׂ אֹתָם אֶת אֶלְעָזָר בְּנוֹ וַיְקַח אֶהָרָן שֵׁם בְּרָאשׁ הָהָר.

אילו בגדים פשט אהרן? במדרש ילמדנו (חקת) נאמר כך:

16 דוגמה קיצונית יותר אפשר לראות אצל משה, ששימש בשבעת ימי המילואים בחלוק לבן שאין בו אימרא (תפר בשולי הבגד), ופירשו התוספות (ע"ז לד. ד"ה שאין): "שידעו הכל שלא היה דבר המתקיים מה שהיה משמש". ועיין בחתם סופר (שם ד"ה חלוק) ובגור אריה (ויקרא ח, כח) שהסבירו מנקודת מבט מחשבתית את ההבדל שבין בגדי הלבן של יום הכיפורים לחלוקו של משה.

17 אולי משום כך הסדר מעכב דווקא בעבודות שנעשות בבגדי לבן, משום שכל צעד בתהליך מקדם את הבגדים באופן בלתי הפיך ובכך יוצר "חץ זמן" שאין אפשרות להחזירו לאחור.

’ויפשט משה את אהרן. אפשר לומר כן, כיון שהפשיטו בגדיו מת ערום ונקבר ערום, אלא כל כהן גדול לובש ח’ בגדים וכהן הדיוט ד’. וכך היה אהרן לובש ח’ ואלעזר ד’. נטל משה ד’ מאהרן והלבישם לאלעזר ונעשה כהן גדול ונשתיירו על אהרן ד’.¹⁸

המדרש מתאר כיצד לפני מותו פושט אהרן את בגדי הזהב ונשאר בבגדי לבן, וכתב על כך רבי עובדיה ספורנו (במדבר כ, כו):

ובכן נשאר אהרן בד’ בגדי כהן הדיוט לבוש הבדים, כמו שהיה ענינו בהכנס לפני ולפנים וכענין הראות מלאכי אלהים לעבדיו.¹⁹

הספורנו משווה בין מיתתו של אהרן לכניסתו לקדש הקדשים, ואכן יש דמיון רב בין בגדי הלבן לתכריכי המת, וכבר עמד על כך האברבנאל (ויקרא טז):

ולכן היה לובש בגדי לבן כמו האיש המת ונפטר לבית עולמו שכתונת בד קדש ילבש יען מכל נכסיו ועשרו אשר קנה לא ידבק בידו בצאתו מעולמו כי אם בגדי השש אשר ילבש.

רעיון זה משתקף גם בדברי הרמ”א בהלכות יום הכיפורים (או”ח תרי, ד):

נוהגין ללבוש הקיטל שהוא לבן ונקי, גם הוא בגד מתים ועל ידי זה לב האדם נכנע ונשבר.

התבוננות בפשטי המקראות מגלה שמלבד בגדי הכהונה שלו, אהרן מאבד דבר נוסף עם כניסתו אל הקדש: את שמו. לאורך הפרשה מופיע שמו של אהרן תשע פעמים, בפזור שווה (במרווחים של 1-3 פסוקים). עם זאת, לאורך שמונת הפסוקים הרצופים המתארים את מעשיו בתוך הקדש, שמו של אהרן לא מופיע אפילו פעם אחת, למרות שבכמה מקומות הדבר מתבקש. רק כאשר הוא יוצא החוצה, אל השעיר המשתלח, נאמר שוב ”וסמך אהרן“. לאחר הכניסה האחרונה אל הקדש, שבה פושט אהרן את בגדיו ומניח אותם, שוב לא מוזכר שמו עד סוף הפרשה (11 פסוקים!).²⁰ בולט במיוחד הפסוק החותם את הפרשה (לד): ”ויעש כאשר צוה ה’ את משה“

18 מדרשים אחרים כותבים שאהרן לבש ”בגדי שכינה“ או ”ענני כבוד“ תחת בגדי הכהונה (פסיקתא זוטרתא חקת קכג); אך נראה שהן-הן הדברים, שהרי כבר נאמר ”לבושיה כחלג חירור“ (ועיין בעקידת יצחק שער סג).

19 לכאורה יש להקשות על הספורנו מכך שלהלכה אבנטו של כהן הדיוט עשוי כלאים ואילו אבנטו של כהן הגדול ביום הכיפורים עשוי בוץ (וכן הקשה הכלי חמדה בפרשת חקת, עיי”ש). על כך יש להשיב בשתי דרכים: א. על פי מה שראינו לעיל, עיקר הדין החיובי של בגדי הבר הוא בכך שהכהן יהיה לבוש כהדיוט, והסרת הצמר היא רק דין צדדי שקיים בכניסה לפני ולפנים ולא שייך בהר ההר. ב. במדרש ילמדנו (חקת) רמזו על כך שאסור לכהן הדיוט ללבוש אבנט של כלאים שלא בשעת עבודה, וכתב המלבי”ם (במדבר כ, כו) שעל כרחנו צריך לומר שאלעזר לא לבש אבנט של כלאים, וממילא צריך היה להשתמש באבנטו של אהרן.

20 עיין על כך גם בפרק על תפקיד הכהן הגדול בעבודת היום.

שממנו הושמט באופן ניכר שמו של אהרן, ועמד על כך המשך חכמה על אתר: "לא כתוב כאן שמו, להורות דעשה כאילו עשה אחר בלא הרגש גדולת עצמותו".²¹

כל המקורות שהזכרנו מצטרפים לקביעה אחת: כאשר הכהן הגדול נכנס אל קדש הקדשים, עליו לדעת שחלק מהטהרה הנוצרת במפגש עם הקדש כוללת מיתה, המאפשרת הטהרות מלאה מכל גבולות החומר. לאחר שההטהרות נעשית כראוי, זוכה הכהן בחיים חדשים, "ותחדש כנשר נעוריקי", ומכוחם הוא שב ויוצא אל העם וכפיו בשורת הכפרה והטהרה.

ז. סיום

מוטיב המוות שמלווה את הכהן הגדול ביום הכיפורים איננו מוות של ריחוק וזעם, אלא מוות של קרבה והתאחדות, כמותם של נדב ואביהוא שעליהם נאמר "וַיָּמָתוּ לְפָנַי ה'" (ויקרא י, ב) וכן "בְּקִרְבֵי אֶקְדָּשׁ" (שם שם, ג). כך מתואר גם מותו של אהרן (ספרי זוטא פרק כא): "אמר לו הכנס למערה ונכנס למטה ועלה, פשוט ידיך ופשוט, קמוץ פיך וקמץ, עצום עיניך ועצם. באותה שעה אמר משה אשרי מי שמת במיתה זה".

הזוהר (רעיא מהימנא שמות קיח). מתאר את בגדי הכהונה כבגדי כלה:

וארבע בגדי לבן דבהון הות מטרוניתא מתקשטא קדם מלכא.²²

בגדי הלבן הם "בגדי חדר השינה" של המטרוניתא, בניגוד לבגדי הזהב הייצוגיים שאותם היא לובשת בחוץ. בגדים פשוטים אלו נדרשים כדי להגיע לחיבור פנימי ועמוק, ל"יום חתונתו" שהוא יום הכיפורים (תענית כו). כמו כל חיבור עמוק, וכמו כל חתונה,²³ גם החיבור הזה דורש ניתוק. "אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה" (ברכות סג). ראשיתו בניתוק זמני ומוחלט מן העולם, שמתחיל בשבעת ימי הפרישה, שיאו ביום הכיפורים שאין בו אכילה ושתייה, וסופו בניתוק מן הבגדים, מחלקים מסוימים של האישיות, שכבר לא נשארים כפי שהיו לפני הכניסה אל הקדש.

כך בעבודת הכהן הגדול במקדש, וכך גם בעבודת התשובה שבגבולין. יש והתשובה מביאה את האדם עד שערי מוות, כמעשהו של רבי אלעזר בן דורדיא (עבודה זרה יז), וגם במקרים פחות

21 המשך חכמה (שם) הביא גם את דברי הספרא (אחרי מות פרק ח אות י) שקישר רעיון זה גם לנושא הבגדים: "מנין שאין אהרן לובש בגדים לגדולתו אלא כמקיים גזירת מלך, ת"ל ויעש כאשר צוה ה' את משה".

22 השוואה זו של עמידת הכהן מול הקב"ה כאישה מול בעלה יכולה להסביר גם את חובת החלפת הבגדים בין עבודת הבקר לעבודת בין הערביים המבוארת בגמרא (לה:). זאת על פי המדרש המובא בהמשך הסוגיה (שם) על אשת פוטיפר ש"בגדים שלבשה לו שחרית לא לבשה לו ערבית".

23 עיין בספרו של שמואל גליק, 'אור נגה עליהם', שעוסק כולו בזיקה שבין הלכות אבלות להלכות נישואין. גם המנהג ללבוש קיטל תחת החופה יכול להתקשר לנקודה זו.

קיצוניים היא כרוכה בפרידה מכוחות מסוימים שהיו חלק מאישיותו של האדם, כפי שאירע לריש לקיש (בבא מציעא פד).²⁴ הכאב הכרוך בפרידה זו מתואר באורות התשובה (ה, א):

המכאוב שמרגישים ברעיון התשובה בראשית זריחתו, הוא בא מפני הנתוקים, שחלקי הנפש הרעים, שאין להם תקנה כל זמן שהם מחוברים בחטיבה אחת באורגניות הנפשית, מקלקלים את כל הנפש ופוגמים אותה, ועל ידי התשובה הם הולכים ונתקים ונעקרים, מעצמיות הנפש היסודית בעקרה.²⁵

אך דווקא מתוך כאב הניתוק יכול להופיע אור התשובה במלוא עצמתו, ולהוליד אישיות חדשה לגמרי: נקייה יותר, טהורה יותר, קרובה יותר. וכך כתב הרמב”ם (תשובה ז, ז, בדילוגים):

כמה מעולה מעלת התשובה. אמש היה זה מובדל מה' אלהי ישראל, צועק ואינו נענה ועושה מצות וטורפין אותן בפניו. והיום הוא מודבק בשכינה, צועק ונענה מיד, ועושה מצות ומקבלין אותן בנחת ושמחה שנאמר 'כי כבר רצה האלהים את מעשיך'.

24 גם המרכיב שבו הכהן מאבד את שמו מופיע בהלכות תשובה לרמב”ם (ב, ד): ”מדרכי התשובה להיות השב צועק תמיד לפני השם בבכי ובתחנונים ועושה צדקה כפי כחו ומתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו ומשנה שמו כלומר אני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותן המעשים“.

25 ראה על כך גם בפרק על כפרת השעיר המשתלח.